

PARASZTSÁG ÉS DEMOKRÁCIA

Veres Péter.

Évezredek óta keresik az emberek legjobbjai azt a közösségi és társadalomszervezési formát, amelyben az ember — hitük szerint — boldog és megelégedett lehetne. Eddig még nem találták meg. Egyáltalán felmerül a kérdés: lehet-e olyan közösségi rendszert találni, amely mindenkit kielégítene? Ezt itt most nem kutatom, mert messzire vezetne, csak annyit mondok: akár lehet, akár nem, de ha hiszi valaki és utána sokan hiszik, hogy lehet s hogy ez a rend éppen a demokrácia, akkor már ez a hit is olyan történelmi erőt jelent, amelyet számításon kívül hagyni nem lehet. A pesszimista tudós mondhatja és bizonyíthatja az ellenkezőjét (a demokrácia azért is jó, mert ezt is megengedi), van is benne sok igazság, amit elmond. De vajjon jobb-e az ő tagadása amazok hiténél? Amíg a jobb közösségi és társadalomszervezési formákban való hit megvan az egyes emberekben, ez a hit mindig történelmi alakító erő lesz az emberiség életében. Minden egyes ember boldogulni kíván s ha úgy érzi, hogy ebben a közösség vagy a közösség akaratát kisajátító állam akadályozza, akkor szövetkezik a hozzá hasonlóan boldogulni és érvényesülni akaró emberekkel és így együtt harcolni fognak a jobb társadalmi rendért. Ez a harc függetlenül attól, hogy mit gondol róla a pesszimista tudós: a történelmi mozgás legnagyobb tényezője.

A jó rendnek, az emberek hite szerinti jó rendnek a testvériség és egyenlőség lehetne a tartalma és a szabad-

ság lehetne a formája. Ezt még eddig nem sikerült megvalósítani. Évezredek óta a népek félelemben és reménytelenségben élnek. A konzervatív erők azt vallották és a reakciós erők ezt alkalmazták, hogy *„aki elég erős a hatalom megszerzéséhez, az legyen erős a megtartásához is és ehhez minden eszköz jó és ehhez minden csak eszköz.* Eszköz maga a társadalomszervezési forma is. Eszköz akár maga a formális demokrácia is, ha és amíg megfelel. Amikor a demokrácia már nem megfelelő módszer a birtokonbelüliek uralmának a biztosítására, akkor megszüntetik és diktatúrát, egyéni vagy osztálydiktatúrát, vagy mint legújában: pártidiktatúrát állítanak helyébe. (Lásd: olasz és német fasizmus.)

Az igazán életrevaló politikusok mindig így gondoltak és így cselekedtek. Aki valamely eszme gőzében elmerült és eszmei gőzétől nem látta a történelem valódi erőit, nem látta meg a tömegek mozgásának a törvényszerűségeit, az előbb-utóbb elvesztette a hatalmat. Az okatlan zsarnok és a vak fasiszta hamarosan megbukik, az okos reakciós és a bölcs konzervatív sokáig uralkodik. Olyan demokratákat, akikben okosság, bölcsesség, erkölcsi szilárdság és eszmei tisztaság párosult volna a vezetni tudással, igen keveset láttunk és ezeket is leverték az előbb említett reakciós és konzervatív erők. Vagyis a demokrácia ügyében még mindig a próbánál tartunk. (A nyugati demokráciákat nem tartom végső és befejezett formának. Egyrészt mert összeszövődnek imperialista hatalmi célokkal, másrészt mert belső feszültségeik, osztály- és pártharcok nem állították végső próba elé az ottani birtokonbelüli osztályokat. Ha majd választaniuk kell a demokrácia és a hatalom között és a demokráciát választják és lemondanak a vagyon és a hatalom erőszakos védelmezéséről és engednek a néptöbbségek: akkor elhiszem, hogy ez már a demokrácia.)

*

De térjünk a saját dolgainkra. A magyar népnek a történelem folyamán még nem volt alkalma, hogy megteremtse a neki megfelelő közösségi formát, de még csak arra sem,

hogy igazán kipróbálhassa, hogy melyik milyen és hogyan felelne meg neki. Kész formákat vettünk át ezer év óta s azokat próbálgattuk jól-rosszul alkalmazni. Inkább rosszul, mint jól, mert sohasem volt olyan forradalmunk, amely a megkövesedett formákat teljesen összetörte volna és így a reformok nem hozták meg soha a megifjító belső mozgást a magyar közösség életében.

A legutolsó ilyen kész forma a nyugati liberalizmus volt. Nem kell elmondanom, hogy milyen kevésbé sikerült ezt is meghonosítani. Mindenki tudja, hogy Magyarországon a feudális erők egészen mostanáig uralkodtak, már pedig milyen liberalizmus az, amelyik történelmi nagy ellenfelének, a feudalizmusnak az árnyékában élhet.

Ebben a félliberális félfeudális rendszerben próbálgatták a demokratikus erők, hogy mit lehetne csinálni. Tudjuk: nagyon keveset lehetett, a magyar nép soha nem juthatott el odáig, hogy sorsa intézésébe alkotmányosan beleszólhatott volna. Az utóbbi időkben már még a legalsóbb önkormányzati testületekben sem volt szava. Még a falusi bíró megválasztását is a főszolgabíró irányította, mert a nép csak azok közül választhatott, akiket ő előre kijelölt.

A népnek végül már csak annyi joga maradt, hogy csürhést, csordást vagy csöszt választhatott felsőbb beavatkozás nélkül, de még ezeknek a megtartásába is beleszólt a hatalom. A legutolsó önkormányzati szerv, a falusi legeltetési társulat is állami ellenőrzés alatt állott már és ha valamelyik csösz kinn a határban goromba volt az ismeretlen hivatalbélivel, avagy a csordás hajnali három órakor szemtelenül fel dudálta a község urait, a jegyzőt vagy az őrsparancsnok feleségét és ha ezért szidást kapott és visszafeleselt, elbocsátották. (Eseteket tudok ilyenent.)

Bizony, utoljára már csak olyan demokratikus jogai maradtak a népnek, hogy a saját vállalatában szakmáiban dolgozó kubikoscsapat maga határozhatta meg, hogy másfélóra ebédszünetet tartson vagy csak egyet, hogy munka előtt reggelizzen-e vagy munka közben és hogy délután tartson-e uzsonnát, de azt, hogy saját jószántukból bevezessék a nyolcórás munkaidőt, már nem jó szemmel

nézték a nagyvállalkozók, mert rászoktatták volna a többieket is a rövidebb munkaidőre.

Azt azért nem lehet mondani, hogy népünkben semmi demokratikus jogérzet nem volt. Igaz, hogy inkább csak egészen primitív formában, úgyszólván messianisztikus vagyakozás formájában élt a demokrácia, az egyenlőség, a testvériség, szabadság eszméje. Ha ezt az elemi demokratikus jogérzetet megsértették, a paraszt azt mondta, vagy hangosan szemtől szembe, vagy magában dörögve, hogy *„senki sem jött sarkantyús csizmában a világra”*. Hány-szor kellett a paraszt emberi jogérzetét megsérteni, amíg ez a közmondásszerű jogfelfogás kialakult benne?

Aztán a demokrácia tényleges alkalmazásának is adódtak itt-ott apró lehetőségei. A legkisebb falusi önkormányzati testületekben, a legeltető társulatokban vagy a földbérlő, esetleg munkavállaló társaságokban, ha sokáig folyt a vita valamilyen kérdésen, a végső kívánság: *„többség dönt”*. Ez azonban nem valami liberális vívmány, nem a legújabb idők eredménye, hanem ellenkezőleg, a régi jobbágyközségek önkormányzati életének a maradványa. Mert a jobbágy községeknek parancsolt ugyan a földesúr, de hogy a parancsot hogyan hajtják végre, a terheket, kötelességeket hogyan osztják el, a vagyonadót és véradót hogyan adják és kik adják, a községet és az egyházközséget hogyan tartják fenn stb. stb., ez a parasztok dolga volt. Az államhatalom és e polgári jogrend még akkor nem volt úgy megszervezve, hogy a paraszti önkormányzatok segítségét nélkülözhatték volna. Felülről zsarnoki volt a nyomás, de belül valamelyes demokratikus kiegyenlítődés folyt. Persze, sokszor a szegény zsellérek rovására és a gazdag jobbágyok javára, de ez már minden demokráciának átka és veszedelme. Fel csak úgy lehet kiemelkedni, ha maga az állam is demokratikus lesz.

*

Ha az állam is demokratikus lesz? A történelemben első eset, hogy ehhez nemcsak reményünk, hanem szabadságunk és erőnk is van. Hogy azonban milyenek az esélyeink, milyenek a tömegeink, arról előzőleg egy kis számvetést kell csinálni.

Nézzük először köznemességünk maradványát és a vele összeforrott nemzeti középosztályt. Belülről nézve demokratikus réteg. Közvetlen, pajtáskodó, jogaihoz, társadalmi rangjához ragaszkodó. A sok szolgálalkúság mellett is, ami egyes tagjaiban megnyilvánul, egymással szolidáris, összetartó réteg. De ez nem demokrácia, hanem kaszt-szolidaritás és bratyizás. Egymásközt pajtáskodó, a hivatalos formákat könnyenvevő, de kifelé és befelé elzárkózó, fölényes, sőt gőgös ez a hivatalnoki kaszttá zsugorodott köznemesi osztály. Ilyen kaszt-demokrácia volt a történelemben a görög és római demokrácia is, amely helóták és rabszolgák seregein uralkodva, egymásközt demokratikus módszerekkel és jelszavakkal harcolt a népek fölötti uralomért. Erre a bratyizó demokráciára hát most nem lehet számítani. A parasztság és a munkásság ezt nem is tűri tovább és a középosztálynak lefelé uralkodó, felfelé szolgáló kasztból dolgozó értelmiséggé kell átalakulnia.

Polgárságunk demokráciája sem sokkal különb ennél. Magyar polgárság nincs is, vagy csak olyan szórványokban, hogy mint demokratikus tömegező nem számíthat, a németből vagy zsidóból lett polgárság meg nem volt annyira beleforrva a magyarságba, sem a népbe, sem az államba, hogy történelmi hivatását, a nemzet demokratizálását keresztülvihette volna. Mint kisebbség önmagában zárt s némileg demokratikus formákban élt, a felsőbb osztályok, de még a nemzeti középosztály felé is szolgálai alkalmazkodást tanúsított, a parasztság felé közömbös és idegen úri rend volt. A legtöbb kapcsolatot és demokratikus formát a városi kispolgárságon keresztül az ipari munkásság felé mutatott, de mint tudjuk, ezzel sem vált történelmileg jelentős demokratikus tényezővé.

A parasztságról már mondtam, hogy legfeljebb csak az ősi jobbágyközségi önkormányzat maradványaképp található itt-ott egy kevéske demokratikus szokás, de mégis a módos parasztság és a civis parasztság valami demokratikus jelenségeket mutat. Ez azonban szintén csak kaszt-szerű, néhol már — különösen az alföldi parasztvárosokban — „*dzsentroid*” jelleggel. A gazdag parasztsztrók egymásközt közvetlenek, testvériesek, barátkozók, fiaik, lányaik

együvé járnak bálozni és egymásközött házasodnak, de lefelé, a szegényparaszti tömegek felé elzárkózók, vagyis éppen olyan uralkodóosztályt jelentenek a parasztságon belül, mint a nemesség volt az egész nemzeten belül.

Az ipari munkásság, de annak is csak szervezett, harcos élcsapata volt az egyetlen demokratikus erő Magyarországon, amely nemcsak akarta a demokráciát, hanem harcolt is érte. Az ipari munkásság segítette a földért harcoló agrárszocialista mozgalmakat is. Az ipari munkásság küzdött az egész nemzet demokratizálásáért és közte a parasztság politikai és gazdasági felszabadításáért is, mert tisztában volt vele, hogy ő maga nem elég erős ahhoz, hogy akár a szocialista, akár a demokratikus reformokat keresztülvihesse. Szolgákra, koldusokra, rongyosokra és éhesekre nem lehet demokráciát építeni. Hiába volna választójoga annak a parasztnak, akinek nincsen munkája, nincsen kenyere és nincsen csizmája, szolgának, szegénynek, semmi embernek érezné magát.

Maga a nagy paraszti tömeg szolgaságban, testi-lelki elhagyatottságban és reménytelenségben élt és a gondolkodása is ehhez idomult. Ahogyan az elején mondtam, demokratikus eszmék csak messzianisztikus vágyak alakjában élhettek a parasztban, ezek úgyszólván csak a lélek ünnepnapjain nyilatkozhattak meg, a közönséges hétköznapokon a paraszti tömeg szolga volt és a szolgaság világképét és életérzését hordozta magával. Mert a szolgaságnak is vannak „igazságai”. Ahogyan a szabadságból a nép csak egy pár közmondást ismer, úgy a szolgaságnak is megvan a maga paraszti bölcselete, amelynek ilyen „igazságai” vannak: *„urak mindig voltak és mindig lesznek”, „az úr a pokolban is úr”, „szegény ember sorsát boldog Isten bírja”* stb. stb. Vagyis, ha az emberek nem élhetnek a szabadság és egyenlőség világos eszméivel, akkor póteszmék fejlődnek ki bennük, amelyek az elviselhetetlen sorsot elviselhetővé magyarázzák. Sokat lehetne erről beszélni, sokat kellene is beszélni, hogy az egyházi és a világi hatalom végig az egész történelem folyamán hogyan építette erre a fáradt paraszti szolgabölcséletre népnevelő és népkormányzó politikáját. Akármennyire lélektelen tömegnek lát-

szik is a szegény paraszti és munkásnép, mégis szükséges volt mindig, hogy ez a tömeg ne csak a fizikai erőszaknak engedelmessé váljon, hanem lélekben is meg legyen győződve arról, hogy az ő sorsa Istentől ered és örökkévaló. S a szegény nép maga is hajlott arra, hogy higgyen a sorsa örökkévalóságában. Az egyén élete rövid, a hűbériség és az önkény uralma hosszú, vajjon a fáradt ember nem joggal hihette-e, hogy ez az élet és ez a rend örökkévaló. Így alakult ki a népben a szolgabölcselet, így alakult ki a „*mindig így volt, mindig így lesz*”.

*

Ilyen sorsban és ilyen szellemi nevelésben élő tömegekkel kellene most nekünk demokráciát építeni. A” jószándékban nincs is hiány. Lépten-nyomon reakcióról és demokráciáról beszélünk. De hogy ebből ne legyen megint megunt jelszó-csúfság, a demokráciát intézményesíteni kell. Ez az első lépés. Az a bratyizó demokrácia, ami uralkodó kasztjainkban belül volt eddig, nem alkalmas arra, hogy az egész nép a magáévá tegye. Ezeket fel kell oldani és a megszervezett társadalom a valóságos anyagi érdekei és a valóságos világnézeti eszméi szerint szervezkedjen újra. És majd csak így kerüljön egymással szövetségi vagy ellenséges viszonyba, mint egyenlő jogú és rangú társadalmi tömegszervezet. Hadd harcolják meg az emberek az egyéni és társas érvényesülés útját. Csak így vehetik igazán tudomásul egymást. Így ismerhetik meg egymás érdekeit, eszméit és — erejét. Így lehetnek reálpolitikussá. A messzianisztikus egyenlőség- és testvériség-vágyból így juthatnak el oda, hogy megértik: a demokrácia nem azt jelenti, hogy mindnyájan mindenben egyenlők leszünk, hanem azt, hogy *mindenkinek egyenlő joga legyen a benne levő különbségek érvényesítésére*. Az ember sem testileg, sem szellemileg nem egyforma és nem is lesz, de ne is legyen soha. De hogy a valóságos egyéni képességek és különbségek érvényesülhessenek, meg kell szüntetni a vagyoni, kasztbeli, hatalmi előjogokat, amelyekkel ma a hatalmasabbak élnek és amelyekkel félretaszítják a szegényebbeket, de főleg a parasztokat és munkásokat.

A demokrácia intézményesítéséhez azonban csak az első lépés a szervezkedési és sajtószabadság és csak eszköz a polgári és állampolgári jogegyenlőség. A demokrácia intézményes jogok nélkül csak pusztá és múló szólam lehet, de az intézmény is csak forma még, amelyet tartalommal: az emberi lélekbe begyökerezett jogérzettel megtölteni a sokkal nagyobb feladat. És itt érkezünk el oda, hogy milyen legyen a magyar demokrácia, milyen lelki és magatartásbeli formák uralkodjanak a magyar nép demokratikus intézményeiben.

Világosnak és egyszerűnek látszik a válasz: vannak már Európában és a világon demokrata népek, kövessük őket. Helyes: formákban, intézményekben és történelmi perspektívában mindenesetre. De vigyázzunk: mert *minden igazi demokrácia szerves történelmi eredmény*. A magunk demokráciáját magunknak kell megteremteni és magunknak kell megszervezni érte. Nem mintha mi ebben is különben és végzetesen másfélék volnánk, mint a többi népek, nem mintha itt is újra el kellene mondani, hogy: „extra Hungáriám non est vita...”, hanem egyszerűen arról van szó, hogy a demokrácia pedig nem szólam és nem keret, *hanem élet, vagyis hatás és kölcsönhatás egyszerre* és csak magunkból indulhatunk ki. Magunkból: vagyis szolgalelkű és kasztszerűen zárkózott és belül bratyizó osztályainkból.

Másik szempont: állítólag minden embernek külön lelke van. És minden nemzetnek a külön lelkekből összetevődő külön lelki színe van. Azt mondják, a magyar népnek is ilyen külön lelki színe van. Én ezen most nem vitatkozom, de ha ezt sokan hiszik, ha tömegek hiszik és vallják, akkor már ezzel a hittel is ilyen külön lelki színek van, mert ez azt jelenti, hogy ez a nép akar és tud másoktól különbözni. így esik jól neki.

Mindenesetre meg kell gondolni, hogy a stílus, a belső életritmus, az emberek egymáshoz való viszonya, tárgyiakban és lelkiekben milyen legyen ebben a magyar demokráciában. Én magam is erősen gyanakszom, hogy a szolid és hideg udvariasság, a nyugati népek „mister” és „monsieur” demokráciája a mi népünket nem elégítené ki. Én úgy érzem, hiába hívnánk mi minden embert, minden cse-

lédet Kis úrnak és Nagy úrnak, hiába tartanánk és tartatnánk be szigorúan az emberek egymásközti viszonyában a francia és amerikai emberi jogok formáit: ez a mi népünket nem elégítené ki. Én úgy érzem: a magyar közvetlenebb, melegebb nép, a formára keveset ad, nem tud elég kicsinyes és aprólékos lenni a formai demokráciához, de hogy milyen és milyen forma lenne jó neki, arról semmit sem tudunk, hagyjuk hát, hadd alakítsa ki maga kedve és ízlése szerint. Én magam is tapasztaltam egyszer-másszor, ha véletlenül másodosztályú utasok közé kerültem, hogy ez a szegény magyar középosztály milyen idétlen és nevetséges lesz, ha nyugati formákat akar betartani. Képes elülni sötéten és hallgatagon egy vasúti kocsiban és egyebet nem mer szólni, mint hogy bocsánat, ha véletlenül a kabátja hozzáért a szomszédjához, de megszólalni nem mer, mert nem mutatkozott még be. Ugyanezek az emberek ott-hon vagy a hivatalban pajtáskodó, szinte már túlzott közvetlenséggel viselkednek egymással. Viszont a mi paraszt-ságunk vásárban, vasúton vagy katonaságnál hihetetlen gyorsan és minden formáság és undok udvariasság nélkül szóbaáll egymással. De nemcsak szóbaáll, hanem el is hallgat, ha nincs mondanivalója. Míg a művelt ember meg nem mer elhallgatni, mert ez udvariatlanság. Mindez nem nagy dolog, de nevetséges nyomorúság, élő példa ahhoz, hogy a mi demokráciánk még csak ezután születik meg és a forma csak úgy telik meg tartalommal, magyar demokratikus tartalommal, ha önmagunkat adjuk, vagyis merünk azok lenni, akik vagyunk: magyarok, magyar emberek.

*

Ismétlem: a sorrendben az első a demokrácia intézményesítése emberi és állampolgári jogokban. Hogy ez az intézményesítés lélekkel, emberi tartalommal teljen meg, ahhoz szabadság szükséges, a próba szabadsága: ne erőltessünk a népünkre semmit, még a jól bevált külföldi példákat sem, ne erőltessük még csak hangzatos propagandával se. Hagyjuk csak a népünket, hogy maga teremse meg a közösségi formákat és maga töltsse meg tartalommal. Ehhez a nép vezetői, párttitkárok és értelmiségi emberek

szellemi és tárgyi segítséget szolgáltatassanak. Elsősorban a népünk primitív jogfogalmait kell feloldani. A magyar paraszt még nem nagyon tudja különválasztani az embert, a felebarátját a társadalmi szerepkörtől, amit a közösség ráruházott. A mi népünknek még rosszul esik, ha a kedves komáját, akit tegnap a ház előtt a kislócán komának szólított, ma már a hivatalban bíró úrnak, vagy akár ha bíró elvtársnak kell szólítani. A magyar parasztság jogtalan tömeg volt az egész történelem folyamán és — kevés kivételtől eltekintve (lásd ci vis városok, székely, hajdú, jászkun közösségek stb.) — nem alakulhatott ki benne az élet és a társadalom jogi szemlélete. Népünk nem tudja különválasztani a „*politikai személyt*”, a *jogi személyt*, a *társadalmi személyt* az embertől, az egyéntől, a Kis Pétertől és Nagy Jánostól. És nem tudja különválasztani állampolgári szerepkörét más közösségi szerepköröktől. Nem tudja különválasztani, hogy mikor szakszervezeti, mikor pártszervezeti, mikor szövetkezeti és mikor egyházközségi tag. Összekeveri a dolgokat és mert messzianisztikus igénnyel nézi a közösségeket, ha ott rosszul mennek a dolgok, illetve nem az ő igénye szerint mennek, akkor a személyen keresztül az eszmét is megtagadja és otthagyja a közösséget.

A demokrácia intézményesítéséhez tehát az első lépés, hogy közösségi vezetőink, hivatalban és hivatalon kívül, éppúgy, mint a párttitkáraink, igyekezzenek nehéz, áldozatos nevelőmunkával feloldani ezt a primitív jogképzetet és kifejleszteni népünkben a modernebb, differenciáltabb jogszemléletet. Válassza külön az embert a közösségi szerepkörtől. Ne úgy, hogy ne nézze az egyiket erkölcsi szemmel, hanem úgy, hogy *nézze mindegyiket dialektikusan, egymással való kölcsönhatásában.*

Egyszóval és röviden: a demokrácia élet legyen, vérző, mozgó, eleven, megszenvedett élet. Így telnek meg a kisebb közösségeink tartalommal, valóságos magyar demokráciával. Az egyén és a közösség valóságos egymásrahatásából születik meg az olyan forma, amely nemcsak forma, hanem lélek is van benne.

Hogy az ilyen demokrácia megteremtésének megvan-e ma már az előfeltételei? Nem, nincsenek. Még csak a kezdetén tartunk s nehéz munka vár ránk. Én magam nem is hiszem, hogy a mai osztálytársadalomban megvalósítható volna. A mai polgári demokrácia csak a lehetőséget adja meg hozzá. A harc és a harcolnitudás lehetőségét, a demokratikus közösségi szervezetek kiépítését, a demokráciában való mozognitudás lehetőségét.

A. France így jellemzi egyik írásában a polgári demokráciát: „*A törvény szent egyenlőséggel megtiltja a koldusnak és a milliomosnak egyaránt, hogy a híd alatt háljon ...*”, mi pedig hozzátehetjük, hogy ugyanilyen szent közömbösséggel nem törődik vele, hogy hogyan és miért lesz az egyik ember koldussá, a másik milliomossá. De nekünk törödni kell vele, mert másképp sohasem lesz demokrácia, de nem is lesz egészséges és szabad magyar nép. Szolgákból, szegényekből, rongyosokból és mezítlábasokból sohasem lesz igazi emberi közösség, ha mindenkinek választójoga lesz is és ha a törvény előtti egyenlőség akár milyen pontosan szabályozva lesz is. Azt a függést, ami az egyes embert a közösséghez köti, közvetlenné kell tenni: minden egyes ember, dolgozzon bármilyen munkakörben is, elsősorban a közösség, a nemzet és az állam felé legyen felelős. Ha azonban a kenyerét, de még a munkáját is gazdájától, munkaadójától kapja, akkor kénytelen ahhoz alkalmazkodni és jogai és szabadsága csak a politika ünnepein — gyűlések és választások idején — érvényesülnek. Az élet hétköznapjaiban pedig szolga, munkás, alkalmazott marad minden egyes ember, aki nem vagyonos. A polgári demokráciában csak a vagyonos ember az igazán szabad ember. És ez a szabadsága nemcsak az egyéni mozgásában érvényesül, hanem abban is, hogy mások mozgását, munkáját, gondolkodását a saját akarata irányában mozgathatja. Kezében a sajtó, a szórakoztatóipar, a tanítás és a munkahely. Utódai azok lesznek, akik öröklött vagyonukból eredően öröklik a szellemi és hatalmi helyeket is. Ez előbb-utóbb a demokrácia megromlására vezet, mint a történelem folyamán mindenkor. A demokrácia a személyi szabadságot úgy tudja biztosí-

tani, *ha mindenki azzá lehet, ami akar és amivé tud lenni*. „*Ami akar*”: ebben benne van a személy szabadsága, akarat, küzdési és tanulási joga, „*amivé tud lenni*”: ebben meg benne van a közösség ellenőrző szerepe és ereje, amellyel leméri a törekvő egyén képességét, tehetségét, becsületét, közösségi használhatóságát.

Az a demokrácia, amit itt látunk, még ma nem ilyen demokrácia. Rajtunk múlik, hogy ilyené legyen. Ehhez — amint mondtam — első lépés a demokrácia intézményesítése, az egyéni és társas jogok és köteleességek törvényes biztosítása, hogy a nép megszokja, hogy az ország az övé és résztvegyen a dolgaiban. A második, hogy az így kialakuló demokratikus pártküzdelmekben és gazdasági érdekharcokban a magyar nép saját természete bontakozzon ki, hogy harcolni is a maga módján tudjon, hogy úgy mozogjon a demokráciában, mint a hal a vízben, egyszóval, hogy az intézményes keret élettel, magyar élettel telítődjön.

Hogy az így kialakuló demokrácia meg ne torpanjon, hogy visszaesés, ellenforradalom ne keletkezzen, az érdekelt pártok vezetőinek és a nemzet igazi értelmiségének népünk valóságos életérdekéhez és népünk valóságos természetéhez, ízléséhez és észjárásához kell alkalmazkodniuk, hogy belülről a népből kiindulva vihessük keresztül intézményekben és lelkekben az egyformán szükséges változást. Másképp nem lehet. Másképp reakció, ellenforradalom, bukás és újabb magyar katasztrófa, újabb történelmi szerencsétlenségek várakoznak ránk. Vagyis végső szavam: nemcsak harcolni kell, hanem *harcolni tudni* is kell!